

Iets wat je geluk zou kunnen noemen

Anneke Brassinga in gesprek met Jelle Van Riet

Anneke Brassinga (1948) is dichtster, prozaïst en vertaler. Zij vertaalde o.a. Vladimir Nabokov, Oscar Wilde en Sylvia Plath. In 1978 werd De gave, haar vertaling van The Gift van Nabokov, geëerd met de Martinus Nijhoffprijs, die zij uit protest tegen eerder beleid van de jury weigerde in ontvangst te nemen. In 2008 ontving zij voor haar gehele oeuvre de Constantijn Huygensprijs. In 2015 werd zij gekroond met Nederlands belangrijkste literaire onderscheiding, de P.C. Hooftprijs. In 2024 verscheen Crudités, een bundel over het fundament onder alles wat haar beweegt: de taal in vele verschijningsvormen – columns, essays, poëzie, vertalingen, en zelfs een libretto.

Jelle Van Riet (1971) is een Vlaams schrijfster, journaliste en columnist, bekend om haar literaire interviews. Ze werkt voor De Standaard en was ook jaren juryvoorzitter van de Gouden Uil Jeugdliteratuurprijs. Ze schreef En God schiep de man en de vakboeken Woordhouwen en Is kunSTof?.

Dit interview verscheen op 17 februari 2024 in De Standaard en VertaalVerhaal dankt deze krant voor de mogelijkheid het hier te publiceren.

Iets wat je geluk zou kunnen noemen

Anneke Brassinga in gesprek met Jelle Van Riet

Anneke Brassinga praat niet zoals de meesten van ons, snel en nonchalant. Ze laat de woorden niet ondoordacht stromen, smeert niet elke stilte dicht. Ze antwoordt liever niet dan fout. Vaak ook blijven haar antwoorden diffuus. De dichter herinnert eraan hoe kostbaar en wonderlijk de taal is. Hoezeer elk woord geladen is met betekenis. Met leven, met verleden, met spanning. Ook uit de manier waarop ze gekleed gaat en haar appartement is ingericht spreekt veel zorg. Alles ademt elegantie. Zelfs de thee wordt in gracieuze kopjes geserveerd. Het is stil in dit deel van Amsterdam. Veel verbeelding is er niet nodig om je voor te stellen dat ze hier, aan het geboende bureau, een tekst vertaalt, een essay schrijft of aan een gedicht sleutelt. Om haar heen kringelende sigarettenrook en naast haar de ademende aanwezigheid van boeken. Als alles rondom je zachtjes fluistert, let je op met wat je eraan toevoegt.

Ook in haar recent verschenen bundel *Crudités* heeft Brassinga elk woord meticulous afgewogen en voorgeproefd. Ze is een genereuze, maar ook veeleisende gastvrouw. De rauwkostschotel is er een van heerlijke overdaad – er liggen columns, essays, gedichten, vertalingen en zelfs een libretto op – maar niets daarvan kan gulzig of gedachteloos worden genuttigd. Haar rauwe, soms zelfs brutale invallen vergen enig kauwwerk. Maar je krijgt er dan ook wat voor terug. Opgewonden stel je vast dat je nog lang niet alles in jezelf hebt aangeboord, er in de krochten van je geest nog veel te ontginnen valt, er juist uit het diffuse magie te puren valt. Het is nooit voltooid, godzijdank. ‘Het verhaal zal zij weer beginnen / het angstig mooie / en zij zal zich duizend keer bezinnen / en het niet voltooien’, zie hier het motto van *Crudités*, regels van haar *all-time favourite* J.H. Leopold.

Brassinga heeft, hoe kan het anders, geen hoge pet op van literatuur waarin identiteit wordt omlijnd. Ze noemt het ‘ikkerig gemier’, waarbij je ‘door de spijlen van je hokje van eigen makelij’ naar de wereld kijkt. ‘Ik houd van wat je panexistenteel zou kunnen noemen en geef graag ruimte aan het denken en de taal. Je kunt in het leven van alles doen: seks, geweld, taal, en misschien is taal wel de meest vreedzame vorm van overdracht. Nu ik hier toch rondloop, kies ik ’t liefste iets gewetensvol. Alles wat je doet, stelde Immanuel Kant in zijn categorische imperatief, zou moeten kunnen worden verheven tot een universele zedelijke wet. Je medemens is geen middel maar het doel. In *Crudités* formuleer ik geen opinies over de toestand van de wereld, ik wil iets laten bloeien in het menselijk verstand. Ik hoop dat als je mensen laat zien wat voor fantastische wezens ze zijn qua vermogens, het de onmacht een beetje wegneemt.’

Laat ik maar oprassen

Machteloos en bezorgd, zo voelt ze zich dezer dagen, blijkt uit haar gedicht ‘De veelgeplaagde wereld’. Is het naar de knoppen, ‘nu zelfs de langoustines ervan

doordrongen zijn?’ ‘In dat gedicht raak ik aan een oude mythe, die wil dat de schepping een droom is van de goden. Als we dat nou eindelijk eens zouden inzien, dan konden we de goden wakker maken en hun zeggen: “Knap het zelf maar op, ons ellendige bestaan dat in wezen een droom is.” Quatsch of niet, wie zal het zeggen? Zoals velen ben ik bang. Ik ben bang dat het conflict in het Midden-Oosten zich uitbreidt, dat straks Poetin en Trump gaan samenspannen, dat er zich een klimaatramp voltrekt en wij met z’n allen zullen creperen in modder en drijfhout. Zal ik doorgaan? Het kan haast niet slechter gaan dan nu. Sinds 7 oktober 2023 heb ik niks meer geschreven, alleen maar met ontzetting de krant gelezen. Ik word er ontzettend droevig van.’

Soms houdt de wereld haar uit haar slaap. ‘Soms ook denk ik: “Acht miljard mensen is wel erg veel. Laat ik maar opkrassen, daar doe ik nog een goede daad mee.” Het is uit de hand gelopen. Elke gelukke dag is een gelukkige dag, zeggen vrienden, maar ik weet het even niet, hoor. Weet jij het? Uiteindelijk kun je, denk ik, alleen maar de futiele dingen doen die je toch al deed, liefst in het licht van de vriendelijkheid en de menselijkheid. “Kindness, more kindness, even more kindness”, staat er in *A passage to India* van E.M. Forster. Toen de Palestijnse schrijfster Adania Shibli niet langer welkom was op de Buchmesse om de LiBeraturpreis in ontvangst te nemen, hebben we met een hoop schrijvers haar roman, *Een klein detail*, voorgelezen in Athenaeum Boekhandel in Amsterdam. Dat was fijn om te doen, maar wel van een heel andere orde dan alle doden daarginds. Moet je dat van elkaar loskoppelen of juist niet? Wat vind jij?’

Brassinga doet het vaak: de vraag terugkaatsen. In de loop van ons gesprek zal ze ook verschillende keren versterking zoeken in haar boekenkast. Het hoort bij het bezinnen en herbeginnen. Bij het rumineren. Geen wonder dat ze zo van vertalen houdt. Vertalen, schrijft ze, is ‘zo vaak als je de kans krijgt, verbeteren, verbeten verbeteren, altijd maar door’. Ze noemt het ‘een gelukkig makende kwelling’, een ‘taalwortelkanaalbehandeling ten gunste van een diffuus totaalbeeld’. ‘Je kunt,’ vult ze aan, ‘iets behoorlijk reproduceren in een andere taal, maar je kunt nooit iets met dezelfde volkomenheid vertalen als waarmee het geschreven is. Mensen verschillen nu eenmaal oneindig van elkaar qua taal, blik, brein en bewustzijn. Dat mirakel zie je ook bij andere schepselen. Het verklaart waarom bijvoorbeeld een Kievit verliefd wordt op die ene en niet op die andere Kievit. Er zit altijd een huid tussen.’

Lichamelijk

Meer dan zachtjes naar de waarheid tasten kun je niet, want ook de taal is een levend organisme. Woorden ademen, groeien, sterven. Het is goed, schrijft ze, om te beseffen ‘hoe lichamelijk taal is, verbonden met niet alleen woordenboeken en literaire traditie, maar ook en vooral met de schriftuur van de natuur’. In die zin heeft Brassinga haar grote kinderdroom, bioloog worden, alsnog verwezenlijkt. Wat heeft ze de afgelopen decennia anders gedaan dan de natuur van de taal onderzocht? ‘O, dat vind ik een prettige gedachte. Eigenlijk is het een wonder dat niet iedereen

taalbioloog is. Misschien is het een kwestie van er de tijd voor te nemen. In die zin hoop ik dat mensen het leuk vinden om iets van mij te lezen, anders wordt het wel erg hobbyistisch. Nu ja, zo'n goed vertaler ben ik nu ook weer niet. Ik ben al twintig jaar over de inleverdatum van *Flegeljahre*, een roman van Jean Paul uit 1804.'

Die ene vertaling, die ze voor haar tachtigste wil afronden. 'Ik heb nog vijf jaar en zit nu op twee derde. Eigenlijk zou ik er iemand bij moeten vinden. Met z'n tweeën kun je een ruimere elasticiteit bereiken en elkaar inspireren tot vondsten. De voorwaarde is wel dat hij het even leuk vindt als ik. Tegelijkertijd heeft het ook wel iets moois, mocht men later op mijn grafsteen schrijven: "Het is toch niet gelukt met die *Vlegeljaren!*". Dan wordt het iets onafgemaakt af, zoals *Le livre* van Mallarmé. Ik houd van zijn eeuwig in ontstaan blijvende boek, juist omdat het zo'n hopeloze onderneming is. Zelf roept Mallarmé her en der "C'est cela". Maar dan is het er nog helemaal niet. Ik vind het ontroerend hoe zo'n man leert omgaan met zijn falen. Hoe hij uitkijkt naar iets fantastisch en utopisch, maar toch puur zwevend blijft.'

Aan Brassinga wordt vaak gevraagd om een hiërarchie aan te brengen tussen haar vertalingen en haar gedichten. De vraag is irrelevant, want onder beide liefdes brandt een nog verzenzendere passie: lezen. 'Alsof je eindelijk de geliefde hebt ontmoet, zo glansrijk kan lezen zijn,' schrijft ze. Het vuur werd al jong aangestoken. Brassinga was vier toen de werkster haar voorlas uit *Winnie de Poeh* en haar zo een doorgang wees: 'een passage naar een onwerkelijke wereld waarin alles – eindelijk! – werkelijk was en ook steeds opnieuw werkelijk bleek zodra je er terugkeerde'. 'Ik heb het ongelooflijke geluk gehad dat taal op mijn pad kwam nog voor ik wist dat ik op een dag vroeg zou moeten opstaan om urenlang op een stoeltje in de klas te gaan zitten roepen: "A is een aapje dat eet uit z'n poot", enzovoorts. Ik heb de taal ontdekt als een natuurgebied waarin ik vrij kon wandelen. Het was iets wonderlijks: een sprong zoals de eerste woorden of de eerste stapjes, een nieuwe dimensie.'

Brassinga kwam in 1948 ter wereld in Schaarsbergen, de groene wijk tussen de stad Arnhem, waar ze schoolliep, en de Veluwe. Ze werd, noteert ze in *Crudités*, 'onwelkom geboren, als een hinderlijke uitwas'. Ook heeft ze het over haar 'reeds op vierjarige leeftijd diep doorvoelde besef van vreemdheid jegens alles wat om (haar) heen mens was en weinig tot niets te bieden had aan warmte en geborgenheid'. Hadden haar ouders na de oorlog geen liefde meer te geef? 'Mijn ouders zijn per ongeluk getrouwd op 10 mei 1940, de dag dat de Duitsers het land binnendrongen. Mijn vader is moeten onderduiken om niet voor de *Arbeitseinsatz* te worden afgevoerd naar Duitsland. Na de oorlog waren ze beiden nogal geknakt. Het was geen goed moment om te worden geboren, maar later werd de wereld juist heel florissant. Men zegt dat de jaren 60 en 70 een top zijn geweest voor wat mensen zich hebben kunnen permitteren aan vrijheid. Iets van één keer in de geschiedenis, en die jaren heb ik toch maar mooi meegemaakt.'

Verfrommelde gedichten

Om een vak te leren, ging ze de opleiding literair vertalen volgen in Amsterdam. Hoewel haar eerste vertaling, *De jaren in Birma* van George Orwell, dateert van 1975 en haar debuutbundel *Aurora* pas in 1987 verscheen, schreef Brassinga in werkelijkheid eerst gedichten. ‘Als kind al schreef ik verzen, tot ik een keer op mijn zolderkamertje kwam en daar alles wat ik in alle onschuld had opgekrabbeld, tot proppen verfrommeld op de vloer zag liggen. Ik heb nooit gevraagd wie van de familie dat heeft gedaan, maar toen heb ik besloten dat voorlopig maar niet meer te doen. Het was een buitengewoon ontmoedigende aanblik. Pas nadat ik de gedichten van Sylvia Plath had vertaald, was er geen houden meer aan. Dat urgente van haar, als een uitslaande brand die moest geblust worden, schudde iets in me los.’

Ze houdt niet van poëzie, schmiert ze in *Crudités*. ‘Ze is meestal ongevaarlijk maar hinderlijk, als een wolk muggen die het zicht verduistert, die zich gonzend tussen mij en de taallose wereld dringt, en ook nog steekt, irriteert.’ ‘Ik kan echt onwel worden van kleffe poëzie, die blijft hangen in de overdracht van gevoeligheden. Als ik schrijf dat een goed gedicht ontstaat uit liefde, ook als die liefde al haat is geworden, dan bedoel ik de liefde in afstandelijke zin. Ik heb ook deze tafel lief. Ik bestrijd de reputatie van poëzie als zou ze per definitie gevoelig, medemenselijk en fijnzinnig zijn.’ De dichter, schrijft ze, ‘toont ons zijn wonden, die ook de onze zijn of hadden kunnen zijn, en biedt daarmee troost, hij offert zijn geestelijk lichaam en wij vreten het’. ‘Dat is niet de troost van een warme doek, maar de troost van de spiegeling in die “doorgestileerde” vorm. De stem die je erdoorheen hoort is al een troost op zich. Niet te verwarren met de in een semantische boodschap verpakte troost à la J.C. Bloem: “Denkend aan de dood kan ik niet slapen, / En niet slapend denk ik aan de dood”. Het is pas troost als het niet zo eenduidig iets zegt.’

Hartstochtelijk veel

Brassinga houdt van weerbarstige en ongemakkelijke literatuur, en lijkt hondstrouw aan haar oude liefdes: Beckett, Gorter, Mallarmé, Orwell, Van Ostaijen, Gertrude Stein. ‘Ik vind trouw een belangrijke eigenschap, maar blijf de verstandhouding afwegen. Ze moeten wel een beetje hun intenties hooghouden. Onlangs las ik Gorters brievenboek aan zijn twee geheime geliefden. Gorter was getrouwd en had daarnaast twee minnaressen. De ene wist niet af van het bestaan van de andere. Die twee vrouwen hebben elkaar pas bij zijn begrafenis voor ’t eerst gezien. Een is daar nooit meer overheen gekomen. Gorter was volstrekt, schrikbarend oneerlijk. Hoe trouw blijf je aan iemand die zoveel schade heeft aangericht in andermans bestaan? Over zoiets moet ik nadenken, misschien wel jarenlang.’

Er is veel waarvan Brassinga niet houdt, tenzij ze er wel van houdt en dan houdt ze er hartstochtelijk veel van. ‘Eigenlijk houd ik niet van oude mensen en van wijsheid weet ik het ook niet zo zeker,’ schrijft ze in haar essay ‘Over wijsheid van ouderdom’. ‘Net zomin als ik van jonge mensen of van poëzie houd – dichten is nu

eenmaal net zoals roken iets wat ik niet laten kan. Zelf houd ik eigenlijk alleen van wie ik houd.’ ‘Je moet toch ergens ophouden.’ Ze lacht terwijl ze verontschuldigend een sigaret opsteekt. ‘Wie wel of geen kans maakt op je liefde, dat weet je nooit van tevoren. Ik heb weleens bij iemand aangebeld en toen deed hij de deur open en dacht ik: Hé, daar is hij. En dan deel je opeens een ruimte, zoals ik schrijf in “Toen ooit zomaar”, mijn gedicht voor Tom van Deel. Maar wat het precies was in de ander dat je meteen aantrok, dat weet je soms pas wanneer die al dood is.’

Brassinga was bijna veertig toen ze met grafisch kunstenaar Peter Yvon de Vries voor vijf jaar het Witsenhuis betrok (het voormalige atelier van kunstenaar en schrijver Willem Witsen, waar schrijvers tijdelijk kunnen wonen), jaren die ze beschrijft als ‘de gelukkigste’. Maar het geluk bleef achter in de hoge kamers. Kon ze het niet meenemen? ‘Dat was niet opzettelijk, hoor, en doodzonde. Het grote falen, hè? Een tijdlang heb je het gevoel dat je één bent, tot je opeens toch twee verschillende wezens blijkt te zijn. Daarna bleek er iets in de aardplaten verschoven. Gelukkig is het Witsenhuis solide en wil de legende dat de weduwe Witsen nog altijd zachtjes lamenterend de trappen op- en neergaat. Zo kan het geluk er wonderlijk ongeschonden voortleven. Het is verrukkelijk om een heel gelukkige tijd te hebben. Geluk maakt een beetje kinderlijk. Ik geloof dat het Adorno is die schreef dat zodra je beseft dat je gelukkig bent, je het al niet meer bent. Een interessante gedachte, maar vind jij niet ook dat je je in je geheugen kunt verplaatsen naar geluuksmomenten?’

Hebben we voor ons geluk altijd die ene andere nodig, misschien is dat de vraag. Citeert ze niet ook Joseph Brodsky: ‘Alleen zijn leert je het wezen der dingen, want hun wezen / is alleen zijn.’ ‘Ik ben ontzettend vaak verliefd geweest en dan voelde ik me altijd volledig afhankelijk worden van de gratie van die ander. Ik vind het prettig dat ik het ’n beetje heb afgeleerd om in de ander te verdwijnen. Alleen zijn heeft me geleerd wat ik aan krachten heb en dat ik de ander niet moet benutten voor mijn welzijn. Een paradijselijke bijkomstigheid is dat je zeer geconcentreerd kunt werken. Je bent verliefd op wat je aan het maken bent en blijft het toch min of meer in de hand hebben.’ Ze lacht.

Ouderdom

Brassinga gelooft niet in ouderdom, laat staan in de daaraan gekoppelde wijsheid. ‘Ik geloof in het eeuwige nu: ik ben op hetzelfde moment drieënhalve en 75. Het brein zit zo in mekaar dat alle momenten uit het leven in ons liggen opgeslagen. Via de geheugengangstelsels laat mijn verleden zich overal en altijd aanraken, ruiken, proeven en voelen. ’t Makkelijkst vind ik de weg terug naar mijn twintiger jaren. Ik woonde toen in een fijn afgetrappt huisje aan de Brouwersgracht, werkte aan mijn eerste vertaling en ging vaak in de duinen wandelen. Dat was geluk: een goeie mix van vrijheid en geborgenheid. Hoewel ik mijn studie in 1972 had afgerond, was ik nog steeds bevriend met de docenten, de eerste werkelijk aardige, zorgzame mensen die ik in mijn leven meemaakte. Ze hielpen me aan opdrachten en konden ontzettend goed koken. De wereld rook nog naar wijn, schelpenpaden, grachtenwater en

draaiorgelmuziek. Het begrip sterven was nog niet aan de orde. Nu ken ik ontzettend veel dooie mensen.'

'Ik leef hier te midden van spullen van mensen die er niet meer zijn, maar waar hun moleculen nog aan vastzitten, bijvoorbeeld van het in de boenwas zetten. Ik vind het prettig om hen levendig te houden en doe liever geen dingen waarmee ik ze choquer of teleurstel. Wel wil ik me bevrijden van hun lijdensverhalen, die ik door mijn goed geheugen moeilijk kan vergeten. Alsof het niet al jammer genoeg is dat mensen er niet meer zijn, moet ik ook nog hun ellende meedragen.' Haar ouderdom is 'gelittekend' doordat zowel haar moeder als dier broer zich op hoge leeftijd van het leven beroofden. 'Dat zijn ondoorgrondelijke, afgrondelijke dingen, waar je als omstander geen zeggenschap over hebt. Zij waren duidelijk ergens verschrikkelijk bang voor. Anders leef je door. Nu ik zelf een beetje oud word, niet alleen fysiek maar wellicht ook geestelijk kleiner word, vraag ik me af hoe je vermijdt dat die enorme angst over je heen gaat slaan en je verplettert.'

Het antwoord vind ik in *Crudités*: 'Met z'n allen zullen we ten onder gaan. Daarom is het noodzakelijk te leven met wat we gemeen hebben: literatuur, muziek, bijgeloof, bouwkunst, dans, spel, wetenschap, kookkunst, liefde. Het is een vorm van collectief zelfbehoud, op z'n best. Een weelderige sublimatie van de naakte strijd om het bestaan.' Wat een zoete troost. 'Zeker, vooral omdat het tegelijk individueel en gemeenschappelijk is. Ik zag laatst Mitsuko Uchida de laatste drie sonates van Beethoven spelen op piano. De hele zaal was muistil, wat de individuele ervaring ook gemeenschappelijk maakte. Na dat concert ging iedereen getroost naar huis, en zij ook, want aan het eind, toen de hele zaal saamhorig klapte en juichte, stond ze alleen maar lief te lachen. Het hoeft niet altijd zo subliem te zijn, maar waarom zou het niet?'

'Wat is toch de zin van het leven?' Die vraag stelde Brassinga's moeder aan haar tienjarige dochter. "Jij bent de zin van mijn leven!", had mijn moeder moeten zeggen. Had ze dat gezegd, dan had ik ongetwijfeld heel andere gedichten geschreven, of dan was ik nu bioloog, of schoenenontwerper. In die zin maakt het niet uit. Misschien is de zin van het leven dat je er iets van maakt, op een deemoedige maar toch eigenwijze manier. God ja, waartoe zijn wij op aarde?' Ook dat antwoord staat in *Crudités*. 'Om hier te zijn. Net als de muggen, brandnetels, krokodillen. Er is aanwezig een afwezigheid, een ontbreken dat te bespeuren is als verschiet, toegankelijke verte, vrijheid – en evenzeer als omarming, het alomaanklevende van de dampkring, de lijfsbeschutting.'